

Akármit fog azonban a jövő kutatás e téren napfényre hozni, -- az elmélet nem fogja soha a biztos tapasztalatokat ezáfolhatni, sem pedig el nem ismerhetjük egy elméletnek sem az igazságát, mely belső ellenmondásokban szenved s ismretelméleti biztos alappal nem bír. A du Prel-féle elmélet minden tekintetben elkorázott, ellenmondásos alkotás.

K.

*Társadalmi elméletek és eszmények. Kritikai adalékok a társadalmi eszmék fejlődéstörténetéhez. Irta: Medveczky Frigyes. Budapest, 1887. Kiadja a magy. tud. akadémia. 8° 410. lap.*

E sokat ígérő czím alatt jelent meg nemrégiben *Medveczky Frigyesnek*, a budapesti tud. egyetem rendes philosophiai tanárának tudomásunkkal első, önálló magyar műve.

«A fenjelölt irányban mozgó vizsgálatok jó szolgálatokat tehetnek azoknak, kik a korszakuk törekvéseinek elfogulatlan felfogására s megítélésére iparkodnak. Mert ilyenmü vizsgálatok segítségével a kor törekvéseit szerves kapcsolatba hozhatjuk az előbbi korszakok küzdelmeivel és szellemi munkájával és a jelen vezéreszméit megérthetjük történeti föltételeikből» — mondja a szerző — s ezáltal az actualitás színét adja meg törekvéseinek. Azt mondja vele, hogy nemcsak a múlt eseményeibe merülő, elmélkedő philosoph számára írta könyvét, sem csupán az e vizsgálódásokban még járatlan hallgatói, az egyetemi tanulók számára, hanem egyuttal nekünk is, a nagy közönségnek, kik saját bőrünkön érezzük az itt szóbanforgó eszmék, eszmények és elméletek hatását. A mit Szerzőnk nagy gondolkodói a társadalmi és állami együttlét kérdéseiben kieszeltek, az kihatott a gyakorlati élet alakulására, hatásuk megérezhető kereseti viszonyainkon, a propagation, családi állapotainkon, az egyház, az állam válságain. Mint az árvízzel borított mezők felett a tavaszi szelek, úgy lengenek ez eszmék és eszmények a társadalom soha nem nyugvó özönén, egyszer gátakat szakítanak, másszor felszikkasztják a káros és káros elemeket, hogy a további fejlődés buja tenyésztét segítsék elő.

Kell-e több, hogy érdeklődésünk fokozódjék Szerzőnk műve iránt? Ez érdeklődést, igaz, lohasztja előbeszédének az a passusa: «Az e kötetben összefoglalt fejtegetések nem ölelik fel a társadalmi eszmék fejlődéstörténetének egész anyagát. Már a munka czíme is a kitűzött feladat határait utal. Adalékok a társadalmi eszmék fejlődéstörténetéhez képezik a következő fejezetek tartalmát. Ezen adalékok jobbára a fejlődés legjelentősb mozzanatait emelik ki. Nem az összes idetartozó törekvések pragmatikus története, hanem csak a fejlődés jelentős mozzanatainak megvilágítása és méltatása képezte a mű feladatát». Jobb szerettük volna, ha Szerzőnk felölelte volna a fejtegetett eszmék fejlődéstörténetének egész anyagát. E kívánságunk kifejezésére az a körülmény kész, hogy műve csakugyan így indult útnak, vagy így fogamzhatott meg fejében. Ő, a ki Plato és Aristoteles társadalmi eszméit, Morus és Campanella államregényeit, aztán a philosophia újabb korszakának oly oszlopembereit, mint Hugó Grotius, Spinoza, Locke szólaltatja meg, sőt Cabet egészen modern «Voyage en Icarie» művére kiterjesztette figyelmét, látszik, hogy eredetileg előbb kifejezett kívánságunkhoz képest tervezte művét. «Az e kötetben» foglalt fejtegetéseket, meglehet, csak alapvetőknek kívánja tekinteni maga is egy *második kötet* részletesb dolgozataihoz. Hogy mi birta rá, hogy e választást ejtse meg, nem keressük. Annyit akarunk csupán megjegyezni, hogy e nemü dolgozatok, melyek Szerzőnket is foglalatoskodtatják, tágabb körü érdeklődésre csak úgy tarthatnak számot, ha az «összes idetartozó törekvések pragmatikus történetét» foglalják magukban; vagy még úgy, ha szorosán egy eszmét, illetőleg az őt képviselő író törekvéseit domborítják ki a vele bánó és bánni tudó literator összes szellemi készletével, melybe a művészi alakítás, hogy ne mondjam: az újra teremtő erő alkotása is beletartozik. Így tett, hogy Szerzőnkével rokon téren foglalkozó mestert említsek: Nisard; valamint így tett Boissier is, mikor Cicerot és kortársait oly közvetlenséggel állította elének, hogy ama régi kor szintén megelevenedni látszott. Azt akarom mondani, hogy imé, van módja az elmúlt idők messzeeső eszméi, férfiai, érdekei beszélgetésének.

Medveczky a középutat követi. Azok az eszmék, melyeket szóvá tesz, nem Aristoteles, Plato, Morus, Campanella, Cabet, Hugo Grotius, Hobbes, Spinoza, Locke, Rousseau — mert róluk lesz szó — személyében beszélnek, hanem egy második személy, a Szerző elmékedésének fonalán jutnak szóhoz. Törekvéseikről tudomást véve, mindenütt ott

érezzük a reflektáló második kéz nyomát. Igazában e második kéz rendezzi, a saját belátásához, a saját benyomásaihoz képest a keze ügyébe eső anyagot s épen ez okból tartottuk volna szükségesnek, hogy anyaga feldolgozásán tessenek is meg a Szerző egyénisége, alakító ereje, a mi pedig csupán az általa tárgyalt törekvések pragmatikus rendjén lett vala elérhető. Mikor Szerzőnk a két görög philosophussal rövid 98 lapon elbánik s nyomban Morus Tamást állítja elének Campanella és Cabet kíséretében, mely 2-ik szakasz könyvének legsikerültebb részét alkotja s utána az újkori jog és államphilosophiára kiváló befolyást gyakorolt, fönt említett gondolkodók idevonatkozó fejtegetéseinek *vázlatai* adja, Rousseau-nál épen abban a szakadozott formában, hogy «függelék» is szükségesnek tartott csatolni hozzá, «ethikai és közgazdasági alapnézeteinek» bemutatására, le sem fordítva az idézetek eredeti szövegét: akkor nekünk úgy látszik, hogy Szerzőnk nem hőseit, hanem magát és bennünket fosztott meg a remélt élvezettől. Mert hiába! Minden új irodalmi mű becsét, bánjék az bár a tudomány, az állam és a társadalom még oly nagy alakjaival, a szerző egyénisége adja meg. Vele gazdagszik az irodalom köztársasága egy erőben; ő az, ki emeli művelődésünk, hogy úgy mondjam, önbecsérzetünk szintáját s őt tanuljuk megszeretni, érte tudunk lelkesedni. A pragmatikus előadástól követelni szokták, hogy a tényeket beszéltetve a szerző személye teljesen vonuljon háttérbe. Helyesen. E háttérbe vonult szerző azonban, föltéve, hogy előadása sikerül, faragott kövekből magának emel palotát, melyben nem az elhelyezett szobrok, hanem az egész alkotás köti le figyelmünket.

Medveczkynek hideg szobrai vannak s e szobrokat sem a művészi ihlet, hanem az elméleten járó reflexio emelte talapzatukra. A szobrok mögül hiányzik palotája, mely az ő szellemének, az ő ambíciójának volna kinyomata. Ez az, a mitől magát s mondjuk bennünket, irigy kézzel megfosztott. E részben alig nyújt vigasztalást előbeszédének e szava: «A szerző törekvése nem irányult mindennemű részletek kidomborítására és bibliographiai teljességre, hanem a fogalmak átalakulásában, az eszmék fejlődésében jelentős mozzanatot képező jelenségek megvilágítására és ily jelenségek történeti állásának meghatározására. A részletek vizsgálata hézagokat és hiányokat találhat. Mint-hogy azonban a mű történeti és kritikai fejtegetései forrástanulmányokon és *a legújabb kor törekvéseinek figyelembevételén alapulnak*, remélhető, hogy a mű, a dolog lényegében feladatának meg fog felelni». Ha e

feladat alatt azt érti Szerzónk, hogy ő valóban csak kritikai adalékokat akart adni a társadalmi eszmék fejlődéstörténetéhez, úgy tökéletes igaza van; művével czélt ért. De mi épen azt kifogásoltuk, mért akart csak ennyit? S ha már a műve legsikerültebb részét alkotó «az Utopisták» neve alatt együvé foglalt törekvések magvai fölsarjadzottak lelkében, ha az eszméket, mint látszik, éveken át melengette, érlelte magában, mért nem engedett a megfogalmazott s okvetlen tágabb körre, az új, akarom mondani a legeslegújabb korra kiterjedő eszméinek szabadabb kitörést?

Más tekintetben is van még észrevételünk most idézett szövege ama passusára, mely szerint «fejtegetései a legújabb kor törekvéseinek figyelembevételén alapulnak». Ez állításának igazságát tökéletesen elismerjük annyiban, a mennyiben a tárgyalásra fölvett anyagban csakugyan átérezhető, hogy részleteik jelölésében az újabbkori törekvések szabtak irányt s hogy a szóvá tett elméletek ama kiszögellései, melyek az újabb időben visszhang a nem leltek, el lettek hallgatva. Így értendő az a kifejezés, hogy Szerzónk fejtegetései a legújabb kor törekvéseinek figyelembevételén alapulnak s érte minden dicséret illeti meg. Nyílt tévesztés volna azonban a szövegnek oly értelemben magyarázása, hogy a legújabbkori társadalmi elméletek és eszmények is méltatva volnának a műben. Ennek föltételét a magyarázatra fölvett írók neve s kora egyként megczáfolja. Az egy Cabet az, kiről Szerzónk a 19-ik század írói közül megemlékezik s őt is — nagyon helyesen — Morus és Campanella mellé helyezi. Cabet-n kívül a jelen század egyetlen írójáról sincs szó Medveczky könyvében; nem akarván, legalább e számba, venni a lapok alján nagy bőséggel, tán a kelletinél is nagyobb bőséggel idézett írókat: *Baerenbachot*, *Mohlt*, *Prandlt*, *Zellert*, *Strümpellt*, *Heldet*, *Janet-t*, *Jodlt*, *Grünt* stb. Ha a lapok szélein bőven idézett írók közül eszébe jut vala Szerzónknek önállóan tárgyalni, például *Dürringet*, vagy ha fölvette volna munkája keretébe az idézetre sehol nem méltatott *Comte Ágostot*; sajátságos államregényével, melyben a catholicismus által megteremtett «szellemi hatalom» egy új szervezete van kidomborítva s a Comte által «metaphysikusnak» gúnyolt «protestans» állami intézménynek, a parlamentarizmus alkotmányformának bukása van jósolva, okvetlen közelebb járt volna új korunk törekvéseinek megértetéséhez. Egy ily irodalmi vállalkozásra pedig épen most, a legújabb franczia válság alkalmával lett volna szükség. Az események felszínés szemlélője,

mínők a legelőkelőbb körökben is találhatók, nem tudja megfogni, hogy költhet oly süketítő visszhangot egy minden konvencionális fogalomtól távol eső jelszó, mint az, hogy «a francia állami élet üdve a parlament szétrobbantásában áll» s azt hihetné, hogy e jelszónak nincsenek előzményei azontul, a melyek Jean-Jacques szónokias irataiban foglaltatnak. Comte philosophemája előnyös és hátrányos tulajdonságainak hatása a társadalmi és állami élet mozgalmaira, még szülőföldön sincs ugyan kellő elméleti, pragmatikus alakban kifejtve. E hatást azonban mód nélkül érzi a francia közélet s véleményünk szerint nem lett volna elhallgatható egy oly új műben nálunk sem, mely a társadalmi eszmények és elméletek megírását tűzte czéljának.

Áttérve már most a könyv részleteire, a következő három csoportban találjuk tárgyalva a társadalmi eszményeket és elméleteket. Első rész: Társadalmi elméletek az ókorban, Plato és Aristoteles 3—98 lap; második rész: Utopisták, Morus Tamás, Campanella, Cabet 99—226 lap; harmadik rész: Társadalmi eszmék az újkori Jog- és Államphilosophiában, Grotius, Hobbes, Spinoza, Locke, Jean-Jacques Rousseau. 227—398. lap. E keretben Szerzőnk úgy jár el, hogy a már fent említett, az újabbkori törekvések figyelembevételé által szabott irányban összeállítja a nevezett írók társadalmi elméleteit, vagy az államra és jogra vonatkozó eszméit. Az összeállítást, melyet átlag sikerültnek kell mondanunk, rendesen kritikai megjegyzéssel végzi be. E kritikai megjegyzések általában szűk térre szorulnak, s a mi feltűnő, mentől közelebb korú íróat tárgyal a Szerző, annál soványabbakká válnak. Rousseauhoz alig esatol pár lapnyi észrevételt. Egyébiránt ez nem baj. Magából, az egyes írók nevei alatt talált elméletek és törekvések összefoglalásának módjából kilátszhatik már a Szerző gondolkodásának iránya, a nélkül mégis, hogy — mint föntebb is megjegyeztem — kellő ki-domborítást nyerne egyénisége.

Beakarunk mutatni egy fejezetet a kezünk alatt levő könyvből, hogy az olvasó saját szemével lássa Szerzőnk előadási módját. E czélra Campanella Tamást választottuk, kinek Civitas Solisaról Szerzőnk így ír: «A Civitas solis uralkodója, a legfőbb állami hatalom egy főpap, a Sol. Campanella metaphysikusnak is nevezi. Ez államalkotmányának s kormányzatának az alapja ugyanis az, a mi a politika és az egész társadalmi életrend irányát előszabja, a philosophia, a metaphysika. A Sol. (a főpap vagy metaphysikus) úgyszólván a

philosophia összes igazságainak letéteményese. Segédjei, az állami ügyek főressortjainak vezetői, a különböző szakmákba vágó speciális ismeretek összletének birtokában vannak. Campanella komolyan veszi Platon azon követelményét, hogy philosophok uralkodjanak. Az ő eszményi államában a philosophiai tudás a hatalomnak, az uralomnak igazi jögezíme. A legfőbb tudás, az egyetemes tudás, az abszolút hatalom alapja. Ennélfogva a metaphisikus főpap kezében egyesíti az egyházi és világi hatalom összes fonalait. Ő a legfőbb fórum. Az ő határozata minden ügyben feltétlenül és véglegesen dönt, minden kritika, controversia és ellenőrzés felett áll. Az ő tekintélye abszolút, hozzáférhetetlen. Minden ellenmondas elhallgat, ha ő ítelt.

Az állam főnökének három segédje van. Ezek az államban három elvet képviselnek és ezen elvek neveit viselik. Ezek az elvek: hatalom, bölcsesség, szeretet. Az első hatásköréhez tartoznak a hadügy, honvédelem, közbiztonságügy feladatai. A második hatásköréhez tartoznak a közmívelődés ügyei, a felsőbb nevelés- és oktatásügy, a művészet, az irodalom, a tudományok, általán a szellemi munka társadalmi szervezése. A harmadik triumvir, az Ámor hivatásához tartozik a két nem közti viszonyok szabályozása s ellenőrzése, a fajfentartás és faj nemesítésének biztosítására s elősegítésére vonatkozó intézkedések; nemkülönb a kisedek nevelésére, a közegészségügyre, az orvosi tudományra és gyakorlatra, a gazdasági élet legkülönbözőbb tényezőire (így például az élelmezésre és ruházatra) vonatkozó intézkedések. A triumvirek mindezen ügyek felett a metaphisikussal tanácskoznak. Az ő beleegyezése vagy határozata szentesít minden intézkedést. «Absque ipso enim factum est nihil . . . . et quo inclinatio metaphysicus, concurrunt pari consensu omnes».

A hivatalnokok választására tehetség és tudás mérvadó. A speciális ügyek vezetésére szükséges hivatalnokokat a Sol miniszterei azon egyének sorából választják, kiket a társadalom képviselőinek gyűlése kvalifikáltaknak nyilvánított. Sinecurák nem léteznek. Ha valamelyik szakban alkalmasabb erők mutatkoznak, ezek foglalják el a kevésbé tehetséges vagy képzett elemek helyét. Ezáltal mindenki ösztönt kap egész erejének a megfeszítésére, kitartó s lelkiismeretes dolgozásra. Még a legelső hivatalnokok is visszalépnek, mihelyt kiűnik, hogy mások képesebbek az ügyek vezetésére.

A tisztújításra vonatkozó kijelölések a nép képviselőinek (nagykorú polgároknak) gyűléseiben történnek, melyekben a társadalmi

állapotokra vonatkozó tapasztalatok és panaszok előadatnak. A legfőbb méltóságok (a Sol és a triumvirek) elmozdításáról nincsen szó. Hisz ezek is önként és szívesen visszalópnének, ha az elvállalt feladatok megoldására alkalmasabb erő mutatkoznék. A hatóságok határozatai és rendeletei a társadalmi élet minden körében a legnagyobb subordinatioval fogadtatnak és teljesíttetnek.

A panacea, mely által a Civitas solis a társadalmi élet legnagyobb bajainak elejét veszi, a Platon dicsőítette teljes életközösség, a javak, az érdekek, a jólét feltételeinek minden nemére kiterjedő communismus. Ennek az alapja a vagyonszövetség és a nők és gyermekek közössége. Campanella épen az utóbbira fekteti a lehető legnagyobb súlyt; mert ő, úgy mint Platon, a házasság és család egyéni jellemében látja a külön érdekek leggazdagabb forrását, az önszeretetet, a «*proprius amor*» legerősebb támpontjait. Minthogy pedig az erkölcsi cél, melyre az államban törekedni kell, az önszeretet kiirtásában és a közösség iránti szeretet, az *amor communitatis* teljes diadalában látja; legelső sorban szükségesnek tartja a tartós házassági kötelékek és az ezeken alapuló családok megszüntetését. Olyan társadalmi szervezetnek a létesítését tervezi, melyben senkinek sincs saját háza, senkinek sincs saját családja. Szóval a házak, a nők és gyermekek itt is közös tulajdont képeznek.

Igaz, hogy e közösség korántsem jelenti mind egy egyesnek a korlátlan rendelkezési jogát, a javaknak az egyéni szeszélytől függő igénybevételét; hanem csak azt, hogy mindenre nézve kizárólag a társadalom közös érdekeit képviselő államhatalom rendelkezik. E szerint esetről esetre a hatóságok határozzák meg mindenkinek az osztályrészét, jogát s kötelességét. A javak (az anyagi- és szellemi élvezetek) arányos elosztása, annak a megállapítása, hogy mikor és mennyiben vehetnek ezek vagy azok a polgárok bennök részt, kizárólag a társadalmi hatóságok hivatalában áll. Ezeknek hivatása: minden egyes polgárt, a társadalmi céloknak megfelelő mértékben, mindazon javakban részesíteni, melyekkel az összeség rendelkezik. Ily értelemben minden közös: anyagi és erkölcsi javak, anyagi és szellemi élvezetek egyaránt.

A teljes életközösség elvének megfelelően a közös lakások és közös étkezések. Gondoskodva van arról is, hogy az egyes polgároknak ne legyen állandó lakásuk; nehogy a magántulajdon utáni vágyódás valamiképen kifejlődjék. Pénz itt a belforgalomban fölöslegesnek

mutatkozik. A nemes fémek csak edények s diszitmények készítésére használtatnak.

A javak accumulatiója egyes polgárok kezében a communistikus elv szigorú alkalmazása által teljesen ki van zárva. A gazdagok bűnei és a szegények bűnös hajlamai egyaránt ismeretlenek. A civitas solis polgárai gazdagok és szegények egyaránt, minthogy egyrészt minden igazi szükség kielégítettik, másrészt pedig senkinek sincs vagyona.

Az absolut communismus rendszerének szckásos kísérői a Civitas solisban sem maradnak el. Valamint a jogok, a javak és élvezetek, úgy a kötelességek és fáradságok is közösek. Az általános munkakötelezettség itt is létezik. Minden polgár meghatározott, hatóságilag előszabott szolgálatokra vagy munkákra köteles, melyeknek pontos keresztülvitelét a felügyelettel megbízott hatóságok ellenőrzik. Ezek a kötelességmulasztás megbüntetésére jogosítvák.

Arra az ellenvetésre, melyet márt Aristoteles a plátói communismus kritikájában felhözött, (t. i. azon ellenvetésre, hogy a communistikus szervezet alapján senki sem lesz hajlandó a dolgozásra, mivelhogy az egyik a másik munkájának gyümölcsét akarja majd élvezni) a Civitas solis intézményeinek leírója mindenekelőtt azon határtalan hazaszeretet dicsőítésével válaszol, mely az ismertetett társadalom minden tagját áthatja. A további fejtegetésekben pedig azt mutatja, hogy ez a társadalom az általános munkakötelezettség elvét kérlelhetlen következetességgel viszi keresztül, hogy henyélők számára e társadalomban egyáltalán nincsen hely.

E társadalom egy nagyszabású dologház, mely megelégedést, igazi jólétet biztosít mindazoknak, kik előszabott feladatukat örömet, pontosan viszik keresztül. Azok számára, kik csak önző hajlamaiknak a sugallatát akarnák követni, kik a munkától idegenkednek, ez az életrend persze fegyházi életté lesz.

Ebben a társadalomban mindenki dolgozik; férfiak, nők, gyermekek, sőt még a nyomorékok is. Mindenki ereje és tehetsége szerint szolgál a közösségnek. Alig van oly nyomorék, a ki ép tagjainak és szerveinek felhasználása által valamely munkát ne végezhetne, a társadalomnak az egyik vagy a másik irányában némi szolgálatot nem tehetne. Azért a hatóságok esetről-esetre megállapítják a munkát, melyre az illető polgár képes és eo ipso köteles is. Campanella élére állítja az elfogadott elvet: «Si unum modo membrum habet, cum illo servit».



A nők a közhasznú munka minden terén a férfakkal együtt dolgoznak. Általán a munkák könnyebb, csekélyebb erőt követelő része a nőket illeti meg. Ez elv szerint bizonyos munkafelosztás alkalmaztatik. A csekélyebb erőt igénylő munkák egyes fajai kizárólag a nőkre bízvák. Így az u. n. női munkák (kézimunkák), a borbély- és szabómesterség, a főzés és a többi. A zene is a női foglalkozások közé soroztatik.

A családi kötelek megsemmisítésével itt a családi közösség meglazulásának szokásos kísérője, a nők emancipációja, kapcsolatos. Nem tekintve a fizikai erők különbsége által indicált munkafelosztást, a nívellment a két nem feladataiban, foglalkozásaiban, életmódjában nagy mértéket ölt. Teljességgel egyenlő nevelés (elméleti és gyakorlati kiképzés) követeltetik; jóllehet a speciális foglalkozások elfogadása itt is bizonyos eltéréseket követel. Még a ruházatban is csak igen csekély eltérés engedtetik. A nők a legkülönbözőbb hivatalos állásokban is működnek. Különböben tagadhatatlan, hogy Campanella lépten-nyomon visszariad a nívellment teljes keresztülvitelétől, s a nőket, úgy a békében, mint különösen a háborúban, rendszerint a női természetnek megfelelőbb teendőkkel bizza meg.

Campanella e speciális kérdésben nem teszi magáévá Platon minden tervét, és nem halad előre azon végletekig, melyekre későbbi communisták és szocialistikus írók, a korlátlan nőemancipatio elvének keresztülvitelében vetemedtek. Itt-ott, az abszolút következetesség rovására is hajlandónak mutatkozik, az élet igényeinek bizonyos, a női természet által követelt engedményeket tenni. Másrésről azonban különböző fejtegetései, nevezetesen a fajfentartás szabályozására vonatkozó fejtegetései, eléggé mutatják azt is, hogy a nő saját szerű ethosának finomabb felfogását és mélyebb méltatását a divus Plato tanaiért lelkesülő calabriai szerzetestől nem várhatjuk.

Az utopia és a civitas solis egyik közös jellemvonása a munka becsületének ismételt erélyes hangsúlyozása és lelkes elismerése. Azon tant hirdetik, hogy a munka, mint olyan, azaz minden közhasznú munka (és így különösen az ókori gondolkodók által megvetett, mert szabad emberhez méltatlannak tartott, mechanikus munka is) teljes igényt tart a megbeesülésre, az emberek tiszteletére. E szempontból Campanella is éles bírálat alá veszi a létező társadalmak nézeteit, melyekben a «nem-nemes» munkások ugyszólván mint alsóbbrendű fajhoz tartozó lények különböztetvék meg a magasabb rendű lényektől.

A munka a civitas solisban nem pusztá kenyérkereset, hanem társadalmi hivatal, társadalmi hivatás teljesítése egy, a társadalmi szükséglet által meghatározott irányban. A munka itt olyan társadalmi functio, mint máshol az állami ügyek valamely ágában való működés; tehát az, a mivé a társadalmi organisatio a munkát szükségképen tenné.

A munka a Civitas solisban társadalomszolgálat, mely lényegében az államszolgálat általános fogalma alá subsummálható.

A társadalmat, a közösség érdekeit szolgálni általános emberi kötelesség. Azért, itt már a gyermekek is a közösség szolgálatában működnek.

Szükséges, hogy mielőbb megismerkedjenek általános emberi kötelességükkel, hogy mielőbb hozzászokjanak a munkához, a közösség szolgálatában való működéshez. A legfontosabb feladat: szívükbe oltani a közösség iránti szeretetet, a közösséghez való ragaszkodást, mely minden szolgálatot könnyüvé és kedvessé tesz.

A civitas solisban a gyermekek és adolescentek feladata: a felnőtteket a közös étkezéseknél kiszolgálni és más könnyebb munkákat pontosan végezni. Az összes polgárok, gyermekkoruktól fogva, a legkülönbözőbb munkákhoz szoktattatnak és mindenkép arra tanítottatnak, hogy minden hasznos munka, és így a legközönségesebb vagy legaljasabb munka is igényt tart tiszteletre és a társadalom tagjainak hálás méltatására.

Campanella szemlátomást közeledik későbbi socialistikus írók (különösen Fourier) ama szélső felfogásához, melyszerint épen az általán megvetett és került szolgálatokat illeti meg a legnagyobb hála és tisztelet. Együttal pedig azon követelményt is anticipálja, hogy a munkák hatósági elosztásánál nemcsak a társadalmi szükségletet, hanem kivált az egyéni hajlamokat és tehetségeket is számba kell venni.

Campanella is felveti és azon sanguinikus bizalommal, melyet «az eszmék légiüres terében» való kísérletezés megenged, könnyedén meg is oldja azon problémákat, melyek a későbbi socialistikus rendszerek gyúpontjában állanak. Így «a normál munkaidő» megállapítása neki még kevesebb nehézséget okoz, mint Morusnak. A tulajdonképeni normál munkaidő a civitas solisban még csekélyebb, mint a Morus mintaállamában. Négy órai munkaidő követeltetik. Az összes társadalmi szükségletek fedezésére a Campanella munkás államában csak

ennyi idő szükséges. A többi mindenki testgyakorlatokra, szellemi foglalkozásra és szórakozásra fordítja.

Különben a szabadon választott játék és a fesztelen szórakozás számára ebben a társadalomban alig van hely. Egyéni szabadságról még az otium felhasználásában, a játékban sincs szó. A játék, a szórakozás is utilistikai szempontból szabályoztatik. Valóságos fegyház-regime szabályozza az emberek minden mozgását, minden élvezetét is éppen úgy, mint a munkát. Az egyéni iniciativa megsemmisítése minden irányban, az a munka és a javak egyarányos elosztásának és minimumra leszállított munkaidőnek az ára.

Itt az obligát munkaidő lefolyta után az otium óráiban sem boldogulhat senki — à sa façon; — mert tulajdonképeni otium, szabad idő nem létezik. Az egyéni hajlamok szabad érvényesülésének, az egyéni iniciatívának feltételei úgyszólván teljességgel megsemmisítvék. Szabályok, gyanakodási intézkedések minden törekvésben átkarolják az embert. Egyéniség és szabadság tulajdonképen utolsó menedék-helyökből is kiszorítvák. A calabriai philosoph vajmi keveset törődik azzal, ha vajjon az élet ilyen berendezés által elveszteni-e az emberek nagy számára nézve igazi báját, azt a vonzerőt, melynélfogva sokan annyira ragaszkodnak «a lét és a működés édes, kedves szokásához». Mert ő, szintúgy mint Platon, nem sokat gondol az egyén igényeivel, hajlamaival, jóllétével; hanem csak a társadalmi közösség egységes jellemére gondol és nem átallja, annak az egyéniség minden igényét feláldozni. Az a páratlan ideologia, mely a civitas solis ókori előképében az emberi természet teljesen el nem törülhető törvényeinek a szellemi fejlődés magasabb fokán álló ember kedélyszükségleteinek elhanyagolása vezet, itt is oly követelményeket szül, melyeknek a megvalósítása csak azon esetre alapíthatná meg az emberiség tartós jóllétét, ha az emberi kedély tulajdonságai megváltoznának. Mert az itt ábrázolt boldogság eszménye hijával van oly elemeknek is, melyeket az emberi kedély teljesen nem nélkülözhet.

Ámde Campanella lépten-nyomon erős hittel épen azt állítja, hogy az itt contemplált társadalmi rend a tökéletes erkölcsösség- és a legteljesebb általános boldogság létesítését eredményezné. Ő azt tartja, hogy az absolut communismus, mely a teljes egyenlőséget alapítaná meg, ezzel teljesen kiirtaná az önzést. Azt hiszi, hogy ilyen alapon az egész társadalom egy nagy családdá válnék, hogy az önszeretetet, s szülei és gyermeki szeretetet kiirtó életközösség felkeltené

a közösség iránti szeretetet, és hogy az emberek azután rajongó szeretettel csüggenének a közösségen.

Az ideologia útjain is: ce n'est que le premier pas qui coute. Az egy nagy csodában való hit a nehézségek és kételyek egész seregén átsegít. Valójában exorbitans feladat: az emberi kedélyt megfosztani legkedvesebb javaitól, leggyöngédebb érzelmeitől, — hogy így hely készíttessék oly érzelem számára, mely az eredetibb érzelmeknek elfojtása után a természeti alapot az emberi szívben mellőzné.

A munka organisatióját illetőleg Campanella néhány általánoságra szorítkozik; annak világos képét nem nyújtja. Már pedig épen ez az igazi «*crux metaphysicorum*» a socialistikus tanokban, még a legújabb socialistikus rendszerekben is».

Egy meglehetősen kerek egészet idéztünk Szerzőnk könyvéből, annak bemutatására, hogy tárgyával miként bánik, miként öltözteti a doctrinairség vádjától nem egészen ment, hiszen az idegen phraseológiát, gyakran még a magyarul is tisztán kifejezhető fogalmakat idegen szövegében szerteszét használó köntösbe. A különben élénk előadáson látszik a tudományos kathedra pora, melyet csak a gyakorlati élettől, értjük az irodalommal való sűrűbb érintkezés fog letörölni Szerzőnk stylusáról. Okvetlen nyer vele, úgy ő, mint közönsége.

Könyvének harmadik részében, mint mondtuk is már, «az újkori jog- és államfilosóphiában nyilvánuló társadalmi eszméket» tárgyalja Szerzőnk, illetőleg e czímen Grotius, Hobbes, Spinoza, Locke és Rousseau tanait; tehát a philosophia történetében a *társadalmi szerződés* neve alatt ismert s általánosan méltatni szokott iskolát. «A társadalmi eszmék fejlődésére az újkorban, mond Szerzőnk, igen jelentős befolyást gyakoroltak azok a jogphilosophiai és politikai elméletek, melyek az *általános államtan* alapproblemáinak megoldását, különösen az *állami rend czéljainak, eredetének és előfeltételeinek* magyarázatát vették czélba». Ezzel indokolja a könyve harmadik részében tárgyalt írók kiválasztásának szükségességét.

Ha Medvezkyt a philosoph előtt sem közönbös actualitás érdeke jobban érintette volna, meglehet, kiterjeszti vele vizsgálódásait a «*társadalmi szerződés*» meglehetősen elcsépelte tana képviselőinek tárgyalásán kívül oly jog- és államfilosóphiái törekvésekre, melyeket e század, akár a speculativ, akár a történelmi-, akár az utilitarius, akár a theologiai iskola körében bőven termelt. Sőt maga, a Szerzőnk által kiválóan szemügyre vett socialismus kérdése is, annyi új módosulaton ment át, s e módo-

sulataiban oly határozott formákat öltött, hogy bátran választhatta volna higgadt szemlélődéseinek tárgyává. Nem tette sem egyiket, sem másikat. Elfogadom tehát ismét könyvét, úgy a mint van. De a föl-tételek mellett is marad szólni valóm a tárgyhoz. Az a mondanivalóm marad tudniillik, hogy Szerzőnk nem vonta meg kellő élesen a határ-vonalat a «társadalom» és az «állam» közt; sem úgy meg nem vonta mint kritikus, sem úgy, mint könyve részleteinek kiválasztója s meg-állapítója.

Társadalmi elméletek és eszmények czimén írja könyvét s mikor Aristotelesről ír, ennek épen az államra vonatkozó fejtegetéseit csak röptiben érinti. Meg is mondja, hogy «Aristoteles alkotmánytanának részleteit, tekintettel feladatunk hatáira, itt nem tárgyalhatjuk». E határok alatt bizonyosan azt értette, hogy feladata főként a «társadalmi» elméletekre és eszményekre irányul. És aztán könyve hátralevő két har-mada, tudniillik úgy az utopisták czimén előadott rész, de még inkább a társadalmi szerződés alapítóira vonatkozó rész egyenesen az «állam» eszmén fordul meg. Valamennyi idézett gondolkodójának «ábrándja» vagy a spekulatív erejével megvalósított törekvése a körül mozog, hogyan lehetne s kellene egy intézmény, a helyesebben felfogott s megvalósulásra váró állam segélyével javítani a társadalmi bajokon és visszásságokon. Tényleg a kettő: állam és társadalom egybe olvad össze; annál szükségesebbnek érezzük tehát, hogy külön jelentőségü-ket, constitutív elveiket, határvonalait az elméletben birjuk. E meg-különböztetés sokkal több eredménnyel jár majd a gyakorlatra, mint azok a kuszált elméletek hiszik, melyek «társadalmi állam» vagy «állami társadalom» néven forgalomba jöni kezdenek.

Megmondom tisztán, mi lebeg előttem: az államnak oly felfogása s constituálása, mely az első sorban physiologiai érdekektől, az ön-fentartás s a nem fentartás szükségleteitől vezérelt társadalom fölött állva, mint az összes cselekvő életbe harmoniát, szellemi életünk e főbiztosítékát rejtő *intézmény* nyomuljon előtérbe. Az állam ily irá-nyú felfogásához gazdag adalékokat találunk úgy az idegenben, mint nálunk, s a mi fő, benne találjuk a jövő reményteljes alakulásának egy zálogát. Korunkra nagyon csekély már a hatása azoknak az elméleteknek, a melyek, mint a socialismus vagy akár a társadalmi szerződés, vagy akár az államregények, írta légyen azokat bár az isteni Plátó, flastromot ígértek az égető sebekre s ime, — kétezer év a tanuja! — ma sem nyujtanak egyebet, mint könyveket.

A kor törekvése oda irányul, hogy a születés és vagyon visszaélései ellenében, a cselekvés szabadságának megőrzésére intézményekben, a jogrend megvalósítására hivatott államban keressen biztosítékot. E törekvésnek lehetnek fogyatkozásai; az intézmények szilárdsága érdekében a kelleténél jobban támaszkodhatik még a történeti fejlődés útján előállt tényezőkhöz. Ki ne látná be mégis, hogy az eszme helyes s épen egy philosoph figyelmére, sőt lelkesülésére méltó. Ez érdekében válik aztán szükségessé, hogy az eszme minél jobban kidomborodjék, s hogy mindazok a vonások a tapasztalat s a dialektika segélyével köréből mellőztessenek, melyek képét eltorzítják.

Medvezky kritikai adalékaiban számos oly pontot találunk, melyekből a rokontörekvések átérzése sugárzik ki. E pontok azonban nem lettek egy világító központba összegyűjtve. Ha könyvének nem az «eszmények» csábító czímét adja, meglehet, fel sem hoztuk volna e megjegyzésünket. Alig lett volna rá jogunk. Így azonban azzal az óhajtással zárjuk ismertetésünket, vajha a kritika tüzenél megtisztult eszményei lelkesítsék tovább Szerzőnket s pótolassák ki vele mostani tanulságos műveinek hiányait.

P.

## A PHILOSOPHIAI FOLYÓIRATOKBÓL.

1. Revue philosophique de la France et de l'étranger 1888 jan. füzet tartalma: *A. Espinas* ír egy tanulmányt *Georges John Romanes* Londonban 1883-ban megjelent s az állatok értelmi kifejlődését tárgyaló művéről. E mű folytatását képezi *Romanes*: az állati értelemről irt munkájának. Mindkét mű megjelent francia fordításban is. Tudnivaló, hogy *Espinas* hasonlóképen egyik szakszerű kutatója az állatok intelligenciájának. Az előbbi műnek, *Espinas* bemutatása szerint, «a gondolat történelme az ember előtt» képezi tárgyát. *Romanes* elfoglalva a darwini álláspontot, a fajok kifejlődését a természetes kiválasztás útján, úgy okoskodik, hogy ha az állatok fokozatosan fejlődnek ki a protoplasmikus szervezetből, a gondolkodásnak is lassan kellett előállani egy oly állapotból, mely alig különbözött valamiben az élettani funkcióktól s fejlődnie amaz állapotba, melyben a művelt